

Інститут педагогіки НАПН України

ШЕВЧУК Лариса Миколаївна

УДК 373.3.016:811.161.2`35-028.31]:37.091.31.04-059.2

**МЕТОДИКА ГРУПОВОЇ РОБОТИ НАД ТЕКСТОМ НА УРОКАХ
ЧИТАННЯ В 1-2 КЛАСАХ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література)

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки НАПН України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Хорошковська Ольга Назарівна,
Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
завідувач лабораторії навчання української
словесності у школах національних меншин
України і діаспори.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Мартиненко Світлана Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри початкової освіти і методик
гуманітарних дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент
Гоголь Наталя Валеріївна,
Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка,
доцент кафедри української мови і літератури.

Захист відбудеться “20” червня 2012 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.452.02 в Інституті педагогіки НАПН України (04053, м. Київ, вул. Артема 52-д).

З дисертацією можна ознайомитися в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О. Сухомлинського (за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлінського, 9).

Автореферат розіслано “18” травня 2012 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Г.Т. Шелехова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Прискорення глобалізаційних та інформаційних процесів у світі викликає нові тенденції у розвитку вітчизняної освіти. Зокрема, потреба суспільства в активних, творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально і духовно розвинених громадянах зумовлює орієнтацію навчально-виховного процесу на становлення різнобічно розвиненої особистості, яка здатна до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, уміє використовувати здобуті знання для творчого розв'язання життєвих проблем, прагне реалізувати себе й водночас є толерантною до інших.

Для сучасної школи пріоритетним є завдання навчити школяра самостійно знаходити, добирати й опрацьовувати інформацію як самостійно, так і в команді. Здійснити це можливо завдяки систематичній організації в навчально-виховному процесі групової роботи учнів над текстом.

Проблема використання групової роботи у навчанні, розвитку й вихованні школярів знайшла досить широке відображення у дослідженнях вітчизняних, зарубіжних науковців і методистів. Так, соціально-психологічний аспект феномена групи та її діяльності розглядали Є. Головаха, А. Карпов, Я. Коломінський, А. Петровський, Л. Уманський та ін. Особливості спілкування і співпраці у групах досліджували Є. Головаха, Н. Дежнікова, А. Морозов, О. Пометун.

На сьогодні зроблено значний внесок у розвиток теорії групової навчальної діяльності. Зокрема, загальні засади і структуру групової роботи учнів описували М. Виноградова, В. Дяченко, В. Котов, Х. Лійметс, І. Первін, І. Чередов; можливу та оптимальну кількість учасників – Ю. Бабанський, Н. Мойсеюк, Г. Нойнер, О. Пометун, склад груп та тривалість роботи груп – М. Виноградова, О. Лобчук, Ю. Мальований, А. Морозов, І. Первін, О. Пометун, О. Ярошенко; особливості роботи гетерогенних і гомогенних груп – М. Виноградова, Н. Мойсеюк, І. Первін, А. Сергієнко, І. Унт, І. Чередов та ін.

У працях І. Гудзик, Т. Ніколаєвої, І. Чередова розглянуто особливості поєднання на уроці групової роботи з фронтальною та індивідуальною.

Науковці Т. Дейніченко, В. Дяченко, В. Кушнірук, Т. Михневич, Т. Ніколаєва, Н. Потапова обґрунтували важливість використання групової роботи у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема для розвитку пізнавальної активності, самостійності, підвищення індивідуалізації, успішності навчання.

Вітчизняні науковці розглядали проблему групової роботи у процесі вивчення окремих предметів в основній і старшій школі: І. Василенко (геометрія), Т. Михневич (біологія і географія), Л. Покась (географія), С. Полетило (фізика), А. Сергієнко (українська література), О. Ярошенко (хімія).

Особливості організації групової роботи у навчально-виховному процесі початкової школи розглядає низка науковців і методистів. Зокрема, Л. Бондар і

Г. Цукерман відзначають позитивний вплив спільної навчальної діяльності на якість засвоєння знань молодшими школярами та їхній інтелектуальний, психічний розвиток, на ступінь задоволення шкільним життям; І. Гудзик, З. Кісарчук – значення та специфіку спілкування як складника групової роботи; І. Гудзик, А. Назаренко, З. Ольховська, І. Толмачова Г. Цукерман – необхідність та особливості формування загальних умінь співпраці; Є. Задоя – поетапність впровадження групової роботи першокласників; І. Дівакова – способи індивідуального й колективного самооцінювання роботи учасників групи; Є. Задоя, Т. Кружиліна, І. Турро, Г. Цукерман описують використання групової роботи на матеріалі окремих навчальних предметів (трудове навчання, російська мова, образотворче мистецтво). С. Ратовська конкретизувала, теоретично обґрунтувала показники, критерії та рівні підготовки майбутнього вчителя початкових класів до організації групової навчальної діяльності.

Розвиток і поетапність упровадження навичок співпраці у старших дошкільників досліджувала Л. Римашевська.

Важливе значення для проведення наукового пошуку з обраної нами теми мають також дослідження вчених у галузі лінгвістики, психології, лінгводидактики щодо сутності тексту, його сприймання й розуміння.

Складне й багатоаспектне поняття тексту розглядали такі лінгвісти, психологи, дидакти, методисти, як Д. Баранник, А. Брудний, Р. Гальперін, Н. Гоголь, Г. Гранік, Л. Доблаєв, Н. Жинкін, М. Крупа, В. Кухаренко, Т. Ладигенська, Л. Лосева, С. Мартиненко, Л. Мацько, В. Одинцов, М. Пентилюк, С. Рубінштейн, О. Савченко, Г. Солганик, З. Тураєва, Н. Чепелева та ін.

Технологію роботи в групах над текстом учнів основної та старшої школи описують К. Мередит, А. Сергієнко, Д. Стил, Ч. Темпл.

Вивчення досвіду вчителів початкових класів показало епізодичність і недостатність використання групової роботи учнів 1 класу на уроках навчання грамоти, 2 класу – на уроках читання. Виявлено, що педагоги недостатньо володіють методикою організації групової роботи учнів на основі тексту з причин відсутності науково обґрунтованої методики.

Актуальність проблеми та її недостатнє розроблення у педагогічній науці, а також потреба у формуванні активної, здатної до самоосвіти й високоефективної роботи в команді, творчої, толерантної особистості зумовили вибір теми дослідження «Методика групової роботи над текстом на уроках читання в 1-2 класах».

Зв'язок роботи з науковими програмами та темами. Дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи лабораторії навчання української словесності у школах національних меншин України і діаспори «Науково-методичні засади інтегрованого навчання української словесності у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України» (реєстр. № 0110U001263) та лабораторії російської мови та мов інших етнічних меншин

«Методика розвитку комунікативних компетенцій школярів у навчанні мов етнічних меншин в основній школі» (реєстр. №0105U000283).

Тему дисертації затверджено вченою радою Науково-дослідного інституту педагогіки НАПН України (протокол № 3 від 26.04.2007 р.) й узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 19.06. 2007 р.).

Мета дослідження полягає у розробленні й теоретичному обґрунтуванні ефективної методики групової роботи над текстом.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі основні **завдання**:

- вивчити стан розробленості проблеми дослідження у педагогічній теорії і практиці;
- схарактеризувати психолого-дидактичні особливості організації групової роботи над текстом у початковій школі;
- дослідити вплив групової роботи учнів 1-2 класів над текстом на розвиток загальнонавчальних умінь (організаційних, загальномовленнєвих, контрольних), техніки читання й розуміння прочитаного тексту;
- розробити методику групової роботи над текстом на уроках читання в 1-2 класах та здійснити її експериментальну перевірку.

Об'єкт дослідження: процес навчання читання учнів 1-2 класів.

Предметом дослідження є групова робота учнів 1-2 класів над текстом.

Методологічними засадами дослідження є теорія наукового пізнання; філософські, психологічні й педагогічні положення про діяльність особистості як фактор її розвитку; сучасні підходи до навчання читання, викладені в нормативних освітніх документах, принципи особистісного орієнтованого навчання щодо організації навчального процесу в початковій школі; наукові праці з дидактики, психології та лінгвістики.

Для розв'язання зазначених завдань було використано такі **методи** дослідження:

теоретичні: аналіз та синтез джерелознавчої літератури з проблеми дослідження; аналіз й теоретичне узагальнення педагогічного досвіду; зіставлення й узагальнення здобутих даних для розроблення критеріїв і визначення рівнів сформованості вмінь групової роботи над текстом учнів 2 класу;

емпіричні: спостереження за навчальним процесом і аналіз уроків навчання грамоти й читання; бесіди, інтерв'ювання, анкетування вчителів початкових класів для вивчення їхньої практичної діяльності, виявлення рівня їхньої підготовки до використання групової роботи учнів; аналіз усних і письмових відповідей учнів для діагностування рівнів сформованості вмінь працювати у групах над текстом; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи), кількісний і якісний аналіз здобутих даних для перевірки експериментальної методики.

Експериментальна база. Дослідження проводилося на базі шкіл м. Києва (ЗНЗ I-III ступенів № 147 (довідка № 986 від 18 листопада 2011 р.); ЗНЗ I-III ступенів № 213 (довідка № 987 від 18 листопада 2011р.); спеціалізованої школи № 194 «Перспектива» з поглибленим вивченням природничих дисциплін (довідка № 2112 від 17 грудня 2010 р.); Київської (ЗНЗ I-III ступенів № 17 м. Біла Церква (довідка № 835 від 15 жовтня 2010 р.); ЗНЗ I-III ступенів с. Петрівське (довідка № 22 від 28 лютого 2011 р.), Харківської спеціалізованої школи № 62 (довідка № 2376 від 10 грудня 2010 р.); Вінницької (ЗНЗ I-III ступенів № 1 смт. Муровані Курилівці, ЗНЗ I-III ступенів № 2 смт. Муровані Курилівці, ЗНЗ I-III ступенів с. Обухів, навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний заклад» с. Конищів, навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний заклад» с. Галайківці, ЗНЗ I-III ступенів с. Михайлівці, навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний заклад» с. Бахтин) (довідка № 01-09/1323 від 4 листопада 2011 р.) та Тернопільської (Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів № 3 з поглибленим вивченням іноземних мов, ЗНЗ I-III ступенів с. Великі Гаї) (довідка № 02/250-10 від 31 січня 2011 року) областей протягом 2006 – 2010 років. На різних етапах дослідження експериментом було охоплено 630 учнів 1-2 класів, 160 вчителів початкових класів.

Наукова новизна здобутих результатів полягає у тому, що *розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено* методику групової роботи над текстом на уроках навчання грамоти в 1 класі й на уроках читання у 2 класі; *розроблено критерії й визначено* рівні сформованості вмінь учнів 2 класу працювати у групах над текстом; уточнено зміст поняття «групова робота учнів»; виявлено особливості групової роботи молодших школярів; з'ясовано її вплив на розвиток техніки читання, усвідомлення прочитаного тексту.

Практичне значення результатів дослідження. Пропонована методика групової роботи над текстом на уроках навчання грамоти у 1 класі, на уроках читання у 2 класі, її теоретичні положення, практичний матеріал і висновки дисертації можуть бути використані для вдосконалення методичного апарату шкільних підручників, у розробленні навчально-методичних посібників, на заняттях і спецкурсах з методики навчання української мови (читання) у вищих навчальних закладах, курсах підвищення кваліфікації вчителів початкових класів, педагогами у навчально-виховному процесі початкової школи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, проміжні й кінцеві результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних семінарах і конференціях різного рівня, а саме: на III Міжнародній науково-практичній конференції «Читання в контексті розвитку інформаційного суспільства» (Кам'янець-Подільський, 2012); всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя» (Київ, 2008), «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в

умовах ВНЗ» (Умань, 2009), «Проблеми сучасного підручника» (Київ, 2010), «Сучасна українська початкова школа: реалії і перспективи» (Кривий Ріг, 2010); звітній науковій конференції Інституту педагогіки НАПН України «Зміст шкільної освіти» (Київ, 2009); міжрегіональних науково-практичних семінарах: «Групова робота на уроках читання» (Київ, 2008), «Групова робота у початковій школі: проблеми і перспективи» (Муровані Курилівці Вінницької області, 2008).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації відображено у 8 публікаціях у фахових виданнях і збірниках, затверджених ВАК України, у формі статей (7) і тез (1).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний зміст дисертації на 260 сторінках, з них основного тексту – 189 сторінок. У роботі подано 6 таблиць і 6 рисунків. Список використаних джерел містить 399 найменувань на 37 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення здобутих результатів, подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** – «Теоретичні і методичні засади групової роботи молодших школярів над текстом» – розкрито сутність понять «групова робота учнів», «текст», виокремлено форми й види групової роботи учнів, особливості її організації у початковій школі, проаналізовано нормативні документи й навчально-методичну літературу у розрізі досліджуваної проблеми, з'ясовано стан використання групової роботи над текстом учнів 1 класу на уроках навчання грамоти, 2 класу – на уроках читання.

З'ясовано, що досвід застосування групової роботи налічує багато століть. Одними із найдавніших прикладів є застосування окремих видів парної роботи у XVI-XVII століттях у братських школах України й Білорусії. Різні види й форми навчання учнів у групах містили белл-ланкастерська система взаємного навчання, Дальтон-план, система М. Монтесорі, «метод вільної роботи групами» (розроблений Кузіне Р.), педагогічна система С. Френе, Йена-план, навчання у парах змінного складу (Ривін О., Дяченко В.), бригадний метод тощо.

Сучасні вітчизняні науковці розглядають групову роботу як організовану вчителем спільну навчальну діяльність 2-6 (рідше 7-8) учнів одного класу, під час якої група (а не окремий учень) отримує завдання, виконання яких потребує спільних зусиль учнів. Кінцевий продукт групової роботи – це якісно новий результат за рахунок прояву групового ефекту, збагачений колективними зусиллями думки й різноманітними почуттями (Задоя Є., Котов В., Лійметс Х., Ярошенко О.). Невід'ємним складником групової роботи учнів є спільна праця і спілкування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури виявив різні форми й види групової роботи школярів. Так, залежно від вмісту колективної та індивідуальної форм навчальної діяльності групову роботу учнів поділяють на кооперативно-групову (будується лише на колективному виконанні завдання) та індивідуально-групову (містить елементи спільної та індивідуальної діяльності учнів).

Стосунки між школярами під час співпраці односторонні або двосторонні. Їх основою є лідерство одного з учасників (супроводжуються виконанням ролей спікера, секретаря, посередника, доповідача тощо), рівноправність (взаємодопомога).

Об'єднання учнів у групи здійснює вчитель, періодично спонукаючи до цього школярів. Педагог створює однорідні (гомогенні) або змішані (гетерогенні) групи за рівнем навчальних досягнень, навченості школярів, ураховуючи їхні індивідуально-типологічні особливості й міжособистісні стосунки. Залежно від специфіки поділу на групи (гетерогенні або гомогенні) відбувається виконання однакових або різних навчальних завдань.

Величина груп різна залежно від змісту й характеру навчальної роботи – від 2 до 4 (рідше 6, 7 учнів). Можлива варіативність частоти зміни складу груп (групи постійного (які діють відносно тривалий час) і змінного складу).

Організація групової роботи учнів потребує дотримання її структури, відповідних правил співпраці. Інтерактивна взаємодія учнів у групах під час виконання навчального завдання складається з трьох елементів: інструкція (пояснення вчителя, як працювати); дія (виконання учнями завдань); рефлексія (підбиття підсумків, осмислення вибору обраних шляхів, способів).

У результаті аналізу й синтезу науково-методичної літератури виявлено психолого-дидактичні засади роботи в групах учнів початкової школи:

1. Групування молодших школярів має здійснювати вчитель, періодично дозволяючи учням виявляти власний вибір.
2. Поділ учнів на групи залежить від рівня знань і пізнавальної активності в початковій школі. Доцільним є створення переважно гетерогенних (змішаних) груп, періодично – гомогенних.
3. Забезпечення високої сумісності партнерів потребує взаємодоповнювальних властивостей темпераменту: сангвінік – меланхолік, холерик – флегматик; схожості особистісних орієнтацій і рис характеру, збігу рольових уявлень і сподівань учасників групи.
4. У початковій школі слід надавати перевагу роботі постійних груп учнів. Водночас (паралельно з роботою постійних) час від часу варто використовувати співпрацю груп змінного складу.
5. Упровадження групової роботи молодших школярів має бути поетапним і поступовим.
6. Урахування вікових особливостей школярів мотивує доцільність використання під час роботи груп ігрової діяльності.

У процесі дослідження здійснено аналіз науково-педагогічної і психолого-педагогічної літератури для виявлення трактування терміна «текст». З'ясовано, що поняття «текст» розглядається як серединний елемент схеми комунікаційного акту «автор (адресант) → текст → читач (адресат)»; витвір мовного процесу, що характеризується завершеністю і складається із заголовка й низки можливих одиниць (надфразових едностей), поєднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку. Організація групової роботи над текстом потребує врахування його сутності й характеристик, послідовності етапів опрацювання тексту молодшими школярами, особливостей стилю, жанрової специфіки, які досліджували Д. Баранник, А. Брудний, Р. Гальперін, Г. Гранік, Л. Доблаєв, Н. Жинкін, М. Крупа, В. Кухаренко, Л. Мацько, М. Пентилюк, С. Рубінштейн, О. Савченко, Г. Солганик, З. Тураєва, Н. Чепелева та ін.

Для розроблення експериментальної методики з досліджуваної проблеми проведено констатувальний зріз, у якому взяли участь 160 вчителів початкових класів та 630 учнів початкової школи.

Аналіз шкільної практики дає змогу констатувати, що у 1 класі під час навчання грамоти вчителі не використовують групову роботу над текстом (спостерігаються лише окремі випадки); у 2 класі – лише на окремих уроках читання (3,8%). Педагоги не дотримуються поступового ускладнення завдань для групової роботи школярів, перед впровадженням групової роботи над текстом не здійснюється попередня робота над формуванням загальнонавчальних умінь співпраці. Лише 4,6% вчителів початкових класів вважає, що володіє методикою застосування групової роботи молодших школярів над текстом. Водночас усі педагоги виявляють інтерес до літератури, у якій висвітлюються питання групової роботи, і висловлюють бажання ознайомитися з методикою використання групової роботи над текстом і систематично (85,3%) або частково (14,7%) використовувати її.

Результати опитування учнів 1-2 класів показали високий відсоток бажаючих виконувати навчальні завдання разом з товаришем: (96,6%), лише окремі учні (3,4%) мали невизначену позицію. Спостереження за учнями 1-2 класів під час групової роботи над текстом на уроках навчання грамоти й читання виявили, що вони виявляють бажання виконувати навчальні завдання на основі тексту разом з однокласниками.

Вивчення психолого-педагогічної й методичної літератури дало змогу визначити критерії аналізу результатів констатувальних зрізів: результативність спільного виконання навчальних завдань, сформованість загальнонавчальних умінь, необхідних для співпраці.

Результативність виконання учнями завдань у групах оцінювалася за критеріями правильності виконання. Зокрема, учням 1 класу для виконання у групах було запропоновано завдання й здобуто такі результати: опрацювання тесту за змістом твору – високого рівня досягли 36,1% учнів, достатнього – 48,6%,

середнього й початкового – відповідно 13,2% і 2,1%; формулювання відповідей на запитання – високий рівень виявили 26,3%, достатній – 32,4%, середній – 36,2, початковий – 5,1% учнів.

Результативність виконання учнями 2 класу в групах навчальних завдань була такою: опрацювання тестів – високий рівень спостерігався у 41,5% учнів, достатнього – 47,2%, середній і початковий – відповідно 12% і 2,3% школярів; формулювання відповідей на питання – високий рівень виявили 23,3,% учнів, достатній – 43,1%, середній – 29,4%, початковий – 4,2% школярів; висловлення міркувань щодо змісту тексту – високого рівня досягли 28,4% учнів, достатнього – 29,1%, середнього і початкового – відповідно 25,3% і 17,2% .

У дослідженні виокремлено *показники загальнонавчальних умінь*, необхідних для співпраці: уміння спланувати виконання завдання в групах, розподіляти доручення, брати участь в обговоренні, висловлювати власну думку, користуватися етикетними формулами, уникати конфліктів, виявляти вміння погоджуватися з думкою товаришів, взаємоповагу до товаришів, бажання й уміння попросити про допомогу інших учасників (учасника) груп, надати допомогу товаришам (товаришеві), бути активним і самостійним у виконанні завдань, оцінювати роботу власну й однокласників.

Показники загальнонавчальних умінь співпраці визначалися за чотирима рівнями: *високий, достатній, середній, низький*.

Високий рівень – учень може навчати своїх товаришів, виявляючи до них повагу; систематично бере активну участь у процесі планування й виконання завдання у групах, розподілі доручень, прийнятті групового рішення; у разі потреби звертається за допомогою до товаришів, надає їм допомогу; бере активну участь у полілозі або діалозі (уміє висловлювати власну думку, наводить аргументи для її доведення, погоджується з думкою однокласників за умови наведення аргументів; систематично користується необхідними етикетними формулами; уміє уважно слухати інших), не провокує виникнення конфлікту, докладає усіх зусиль для його залагодження у випадку виникнення; об'єктивно оцінює товаришів.

Достатній рівень – учень виявляє здатність до партнерської співпраці, здійснює спроби навчати товаришів; періодично бере участь у процесі планування роботи групи, розподілі доручень, прийнятті групового рішення; часто звертається за допомогою до товаришів; періодично надає допомогу однокласникам; намагається у більшості випадків брати активну участь у полілозі або діалозі (висловлює власну думку й намагається її довести, використовуючи аргументи, хоча не завжди вдало; у більшості випадків погоджується із думкою товаришів, прислухається до більшості порад; не завжди використовує етикетні формули під час співпраці у групах; уміє слухати товариша, хоча інколи перебиває його під час спілкування); намагається не провокувати конфлікти, однак інколи їх спричинює, не завжди вміє знаходити вихід із конфліктної ситуації; періодично бере участь в оцінюванні роботи однокласників, намагаючись об'єктивно їх оцінити.

Середній рівень сформованості вмінь співпраці характеризується тим, що учень спостерігає за процесом планування роботи групи, розподілом доручень, прийняттям групового рішення та інколи бере у ньому участь; здійснює спроби (часто невдалі) звернутися за допомогою до членів групи; не завжди уважно слухає товаришів, час від часу вступає у полілог або діалог (періодично висловлює власну думку, хоч і не зовсім вдало обґрунтовує її аргументами; часто погоджується із думкою товаришів, прислухається до окремих порад; знає етикетні формули, інколи користується ними під час співпраці у групах; не завжди уважно слухає товаришів); періодично спричинює конфлікти, виявляє недостатнє вміння знаходити вихід із конфліктної ситуації; періодично бере участь в оцінюванні роботи товаришів, не завжди об'єктивно їх оцінює.

Початковий рівень – учень спостерігає за роботою товаришів або виконує навчальне завдання лише за їхньою допомогою; спостерігає за процесом планування роботи групи, розподілу доручень, прийняття групового рішення; не звертається за допомогою до товаришів; рідко вступає у полілог або діалог (інколи висловлює власну думку, не обґрунтовуючи її аргументами; рідко погоджується з думкою однокласників, прислухається до їхніх порад; не користується етикетними формулами для спілкування); часто спричинює конфлікти, не вміє знаходити вихід із конфліктної ситуації; іноді намагається брати участь в оцінюванні роботи товаришів, однак дає необ'єктивну оцінку.

Результативність виконання навчальних завдань під час групової роботи учнів 1-2 класів над текстом оцінювалася з урахуванням державних вимог щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів, описаних у чинних навчальних програмах з української мови та читання, критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи.

Спостереження під час констатувального етапу експерименту засвідчили, що в учнів 1-2 класів над текстом виникали труднощі із розподілом доручень, плануванням виконання завдань у групах (участь в обговоренні планування й виконання завдання лише частини школярів), співпраця супроводжувалася суперечками. У більшості груп виконане завдання було результатом не колективної взаємодії, а одноосібного виконання завдання одним із сильним учнів, який домінував над слабшими (у той час як інші члени групи були пасивними спостерігачами, не брали участі в колективному обговоренні). У частини груп конфлікти спричинили невиконання або погану якість виконання навчального завдання. Лише окремі групи змогли спільно об'єднати зусилля всіх учасників під час планування й виконання завдання. У процесі спілкування у групах незначна частина школярів відстоювала власну думку, однак здійснювала це авторитарно. Учні рідко погоджувалися з думкою інших учасників груп, використовували етикетні формули. Пасивність значної частини школярів полягала в тому, що учні не надавали допомогу іншим учасникам, не просили про допомогу в разі потреби.

Значна частина учнів 2 класу (близько 30%) не брала участь в оцінюванні роботи товаришів, для решти школярів властива була суб'єктивність оцінювання.

Результати перевірки сформованості вмінь співпраці школярів під час констатувального етапу експерименту були такими: у 1 класі високого рівня досягли 4,3% учнів, достатнього – 6,4%, середнього – 11,2%, початкового – 78,1%; у 2 класі високий рівень спостерігався у 6,5% учнів, достатній – у 9,1%, середній – у 16,2%, початковий – у 68,2%.

У **другому розділі** – «Процес і результати експериментальної методики групової роботи над текстом на уроках читання в 1-2 класах» – описано вихідні положення методики експериментального навчання й методику групової роботи над текстом учнів 1 класу на уроках навчання грамоти, учнів 2 класу – на уроках читання, висвітлено хід формувального етапу експерименту, проаналізовано його результати. Крім того, визначено структурно-функціональну модель експериментальної методики групової роботи учнів 1-2 класів (див. рис. 1):

Навчання за експериментальною методикою передбачало організацію двох варіантів навчального процесу: у контрольних класах (КК) воно відбувалося традиційно, в експериментальних (ЕК) – учителі впроваджували й систематично організовували групову (переважно парну) роботу учнів 1 класу над текстом на уроках навчання грамоти, учнів 2 класу – на уроках читання.

Реалізація експериментального навчання групової роботи над текстом учнів 1-2 класів охоплювала *три послідовні етапи*.

Метою *першого (підготовчого)* етапу, який розпочинався у 1 класі на уроках навчання грамоти, було формування позитивної мотивації до співпраці, приязних стосунків між школярами, загальнонавчальних (загальнонавчальних) умінь, необхідних для співпраці.

Під час *другого (впроваджувального)* етапу експериментального навчання на уроках навчання грамоти у 1 класі продовжувалася робота над формуванням загальнонавчальних умінь, необхідних для співпраці, ознайомлення першокласників на уроках навчання грамоти з моделями співпраці й паралельне впровадження спочатку періодичної, згодом систематичної парної роботи над текстами, упровадження та епізодичне використання аналогічної роботи більших груп.

Зокрема, учителі ознайолювали учнів 1 класу з моделями співпраці:

- 1) спільно-наслідувальна модель співпраці – передбачала навчання учнем товариша (або товаришів) через наслідування;
- 2) спільно-контрольовальна модель співпраці – містила контроль і корекцію учнем виконання навчального завдання товаришем;
- 3) спільно-індивідуальна модель співпраці – містила елементи індивідуальної роботи;
- 4) спільно-рівноправна модель співпраці – будувалася на рівноправних стосунках молодших школярів.

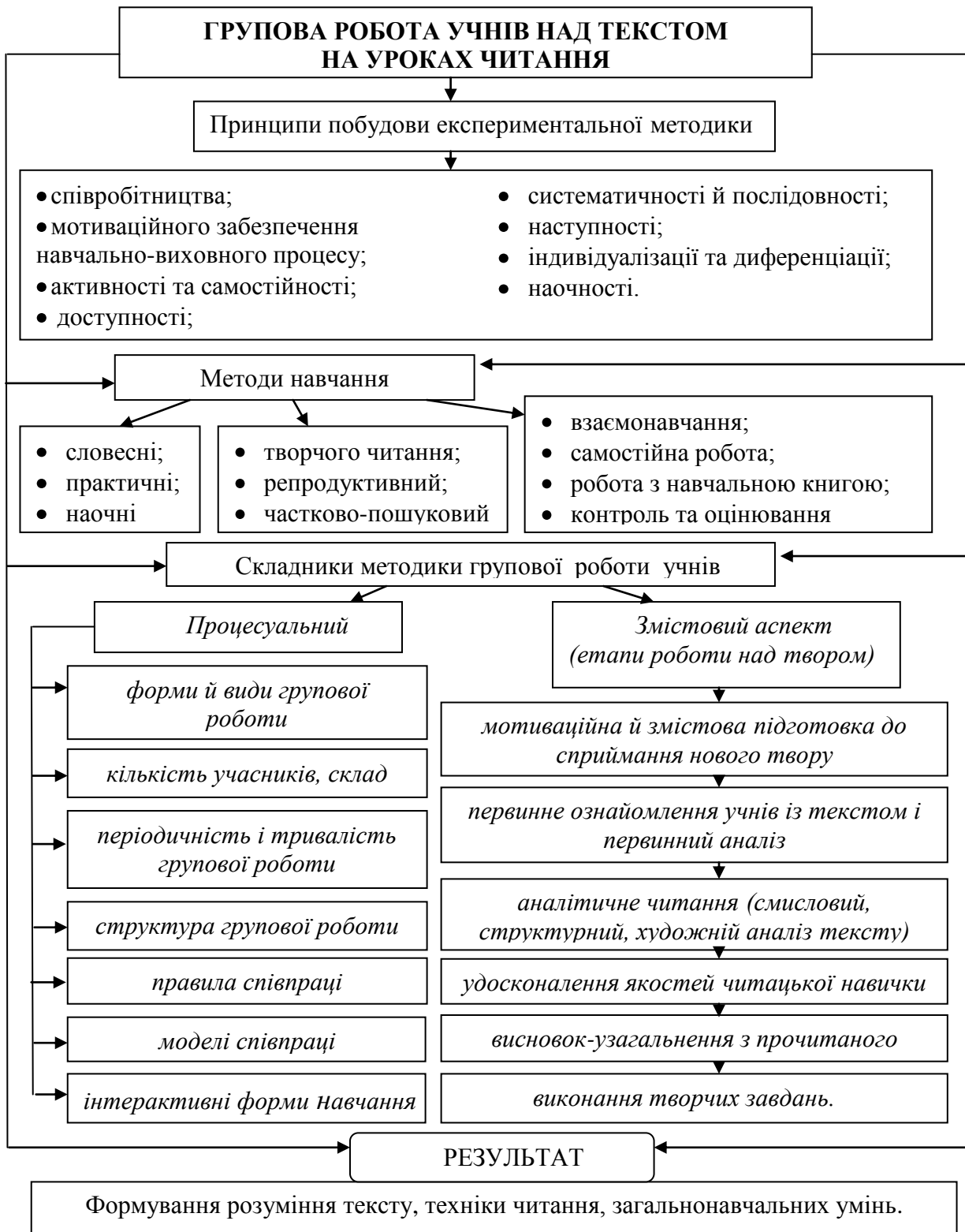

Рис. 1. Структурно-функціональна модель методики групової роботи над текстом
Групова (у більшості випадків – парна) робота першокласників над букварними текстами передбачала вдосконалення техніки читання на основі тексту й частково їхню співпрацю над зовнішньою структурою тексту.

III етап експериментального навчання (тренувальний) містив систематичну парну й періодичну групову роботу учнів 2 класу над текстом на уроках читання. З огляду на це продовжувалося використання спільно-наслідувальної, спільно-контролювальної і спільно-індивідуальної моделей співпраці. Упроваджувалася та епізодично застосовувалася взаємодія між групами.

Під час групової роботи над текстом учнів 2 класу на уроках читання епізодично використовувалися такі інтерактивні технології навчання: «Мозкова атака», «Думай сам – обговорення з партнером – обговорення у групі», «Методика взаємних запитань», «Огляд галереї», «Триступенева інтерв'ю», «Розворуши клас».

Організація співпраці учнів у групах відбувалася переважно на етапах удосконалення якостей читацької навички, поглиблення розуміння тексту. В умовах групової роботи учні 2 класу епізодично виконували окремі завдання під час мотиваційної і змістової підготовки до сприймання нового твору; первинного читання тексту з метою ознайомлення зі змістом; формулювання висновку-узагальнення до прочитаного тексту.

У процесі впровадження експериментальної методики проводилися спостереження за діями вчителів та учнів під час групової роботи над текстом, інтерв'ювання вчителів, на підсумковому етапі формувального експерименту – перевірка вміння учнів 2 класу працювати на уроках читання над текстом у групах (загальнонавчальних умінь співпраці, читацьких умінь і навичок школярів); інтерв'ювання та анкетування педагогів; проводився кількісний та якісний аналіз здобутих результатів, підбивалися підсумки щодо результативності розробленої методики.

Результати дослідження свідчать, що важливим й ефективним виявилось налагодження приязних стосунків між учнями 1 класу, формування загальнонавчальних умінь співпраці, яке здійснювалося шляхом використання бесід за змістом текстів (казок, оповідань, віршів), ігрових прийомів; використання запропонованих моделей співпраці (спільно-наслідувальної, спільно-контролювальної, спільно-індивідуальної та спільно-рівноправної) під час групової роботи над текстом учнів 1-2 класів.

Учителі експериментальних класів одностайно погодилися з доцільністю періодичної організації роботи в парах учнів 1 класу й систематичної – учнів 2 класу. Можливим виявилось ускладнення співпраці учнів над текстом на третьому етапі експериментального навчання завдяки ширшому використанню паралельно з роботою в парах виконання завдань у групах із 4 (іноді 6) школярів зі збільшенням кількості етапів роботи над текстом.

Проведення зрізів серед учнів 2-х класів на кінець формувального етапу експерименту засвідчило, що в результаті навчання за пропонованою методикою учні експериментальних класів показали зростання рівня загальнонавчальних умінь співпраці: якщо в експериментальних класах високий рівень розвитку спостерігався у 15,3% учнів, то у контрольних класах – 7,6%, достатній рівень в

експериментальних класах – 28,2%, а у контрольних класах – 10%, середній рівень становив відповідно 47,1% і 16,6%, початковий рівень – 9,4% і 65,8%. Порівняно з результатами констатувального зрізу зростання в експериментальних і контрольних класах становило: високий рівень – 8,8% і 11%, достатній рівень – 19,1% і 0,9%, середній рівень – 35,1% і 0,4%, початковий рівень в експериментальних класах зменшився на 58,8%, у контрольних класах – 2,4%.

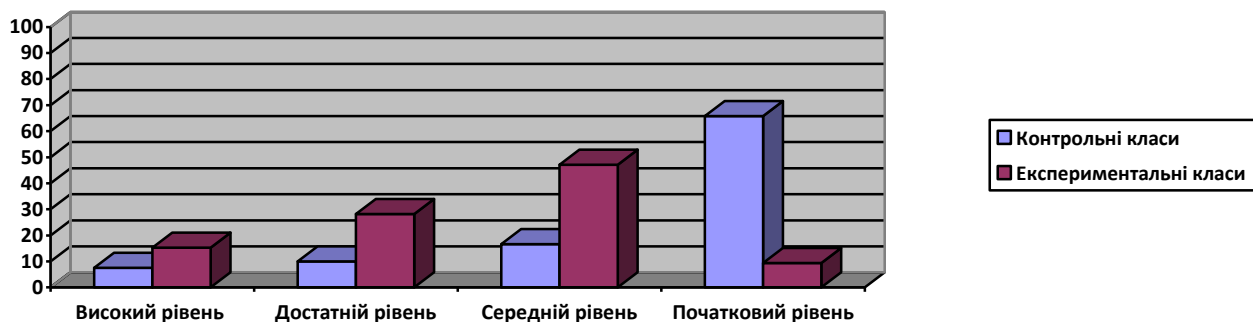

Рис. 2. Порівняння рівнів сформованості вмінь співпраці учнів експериментальних і контрольних класів (у %).

В умовах співпраці всі групи експериментальних класів виявили кращу результативність під час виконання завдань на основі текстів. Результати виконання учнями 2 класу завдань наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати виконання завдань учнями експериментальних та контрольних класів (у %)

Види завдань	Читання тексту казки та виконання тестів за його змістом		Читання оповідання, висловлення міркувань щодо його змісту		Читання оповідання (поділеного на частини) і складання плану		Читання й порівняння текстів двох казок		Читання казки, придумування її продовження		Читання вірша й добір пар римованих слів	
	ек	кк	ек	кк	ек	кк	ек	кк	ек	кк	ек	кк
Високий рівень	95,2	78,3	87	28,3	58,4	21,5	85,4	48,4	81,2	23,4	98,2	63,4
Достатній рівень	4,8	12,1	10,8	29,4	32,4	35,3	14,6	22,2	15,7	36,2	1,8	15,1
Середній рівень	-	7,4	2,2	26,2	9,2	24,1	-	16,3	3,1	28,3	-	12
Початковий рівень	-	2,2	-	16,1	-	19,1	-	13,1	-	12,1	-	9,5

Для визначення результативності дослідження роботи в групах здійснено перевірку й порівняння рівня читацьких умінь учнів других експериментальних і контрольних класів. Більшість учнів експериментальних класів виявила високий

(38,3%) і достатній рівні читацьких умінь (47,2%), частина школярів – середній (11,4%) та достатній (3,1%) рівні. Щодо контрольних класів, то, за результатами прикінцевого зрізу, високий рівень був характерний для 27,1%, достатнього рівня досягло 29,4% дітей, на середньому рівні знаходилося 36,2%, і на низькому рівні перебувало ще 7,3% учнів. Здобуті результати показали вищий рівень сформованості техніки читання й розуміння прочитаного тексту учнів експериментальних класів (високого рівня досягли у середньому на 11,2% більше учнів, ніж у контрольних, достатнього – на 17,8% школярів), що відображено в діаграмі (рис. 3).

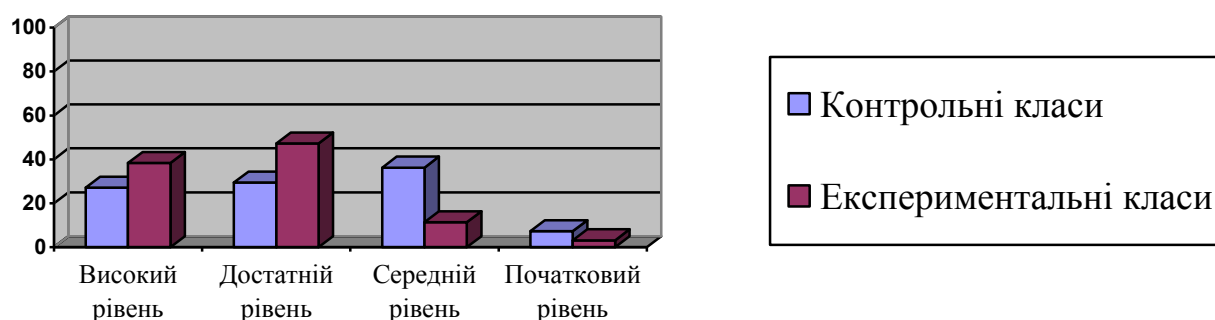

Рис. 3. Порівняння результатів перевірки рівня техніки читання й розуміння прочитаного тексту учнів експериментальних і контрольних класів

Отже, кількісні результати формульованого етапу експерименту і їх якісний аналіз засвідчили про позитивний вплив експериментальної методики на розвиток загальнонавчальних умінь співпраці школярів, результативність роботи над текстом, техніку читання й розуміння ними прочитаного тексту.

ВИСНОВКИ

Здійснене дисертаційне дослідження дає змогу зробити такі основні висновки:

У процесі дослідження виокремлено психолого-дидактичні особливості групової роботи молодших школярів: можливість односторонньої або двосторонньої співпраці; здійснення групування в більшості випадків учителем; доцільність створення переважно гетерогенних груп, періодично – гомогенних; надання переваги роботі постійних груп учнів (періодично використовуючи співпрацю груп змінного складу); інтеграція у навчання у групах ігрової діяльності.

З'ясовано, що використання групової роботи над текстом на уроках навчання грамоти у 1 класі, читання – у 2 класі потребує врахування його особливостей і характеристик, стилю, типу, жанрової специфіки, особливостей сприймання і взаєморозуміння.

Аналіз шкільної практики показав, що в навчанні читання учнів 1-2 класів групова робота учнів над текстом використовується недостатньо, часто безсистемно, хаотично, без поступового ускладнення завдань. Під час групової роботи молодших школярів над текстом на уроках читання наявними були ознаки несформованості умінь співпраці, що негативно впливало на результативність виконання навчальних

завдань. Водночас виявлено інтерес і бажання учнів початкових класів виконувати навчальні завдання на основі тексту разом з однокласниками.

Ефективність методики групової роботи на уроках читання у 1-2 класах забезпечується дотриманням таких дидактичних принципів: співробітництва, мотиваційного забезпечення навчального процесу, активності й самостійності, індивідуалізації і диференціації навчання, наочності, систематичності і послідовності, доступності навчання.

Організація групової роботи над текстом потребує поетапного впровадження: першочергове формування мотивації до співпраці, загальнонавчальних умінь співпраці учнів ознайомлення учнів із моделями співпраці, роботи пар (поступово збільшуючи кількість учасників), поступового охоплення різних етапів роботи над текстом.

У процесі експериментального навчання апробовано розроблені нами моделі співпраці:

- спільно-наслідувальна (гра «Учитель – учень»), що передбачала навчання учнем товариша (або товаришів) через наслідування;
- спільно-контролювальна (гра «Виконавець – контролер»), яка містила контроль і корекцію учнем виконання навчального завдання товаришем;
- спільно-індивідуальна модель (гра «Скарбничка»), що містила елементи одночасної індивідуальної роботи;
- спільно-рівноправна модель (гра «Партнери»), яка будувалася на партнерських стосунках школярів.

Найефективнішими виявилися такі моделі співпраці: у 1 класі – спільно-наслідувальна і спільно-контролювальна; у 2 класі – спільно-контролювальна і спільно-індивідуальна.

Доведено, що групову роботу над текстом доцільно використовувати під час різних етапів його опрацювання: мотиваційної і змістової підготовки до сприймання нового твору; первинного ознайомлення учнів з текстом і первинного аналізу; аналітичного читання (сміслового, структурного, художнього аналізу тексту); удосконалення якостей читацької навички; формулювання висновку-узагальнення з прочитаного; виконання творчих завдань.

У результаті впровадження експериментальної методики підтверджено, що групова робота над текстом учнів 1 класу містить завдання переважно на розвиток техніки читання і лише частково – на змістовий і структурний аналізи. Поступово, зі зростанням швидкості, удосконалення способу, правильності й виразності читання учнів, варто більше працювати над усвідомленням прочитаного тексту. У 2 класі частка роботи у групах над удосконаленням техніки читання зменшується на користь виконання завдань на поглиблення розуміння тексту, висловлення оцінних суджень тощо.

Як засвідчили результати прикінцевого етапу дослідження, усі групи учнів виконали завдання на основі тексту, на відміну від контрольних класів, у яких

значних позитивних змін у рівнях умінь групової роботи над текстом не спостерігалось. Для учнів експериментальних класів характерні вищі результати розвитку умінь співпраці: високий рівень – 15,3%, достатній – 28,2% (у той час як контрольних класах лише 7,6% – високий рівень, 10% – достатній) і вища результативність у виконанні завдань.

Систематична організація в експериментальних класах групової (переважно парної) роботи над текстом позитивно вплинула на показники техніки читання й розуміння прочитаного тексту: високого рівня досягли у середньому на 11,2% більше учнів, ніж у контрольних, достатнього – на 17,8% школярів.

Отже, було доведено результативність пропонованої методики групової роботи над текстом учнів 1 класу на уроках навчання грамоти та 2 класу – на уроках читання.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. У перспективі науково-дослідної роботи мають бути розроблені питання групової роботи над текстом учнів 3-4 класів як на уроках читання, так і мови; диференціації завдань для роботи молодших школярів над текстом.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. Шевчук Л.М. Упровадження і застосування групової роботи учнів 1 класу над текстом на уроках навчання грамоти / Л.М. Шевчук // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інститут педагогіки за 2008 рік: інформаційне видання. – К.: Педагогічна думка. 2009. – С.186–188.
2. Шевчук Л.М. Групова робота учнів 1-2 класів над текстом як форма інноваційної діяльності / Л.М. Шевчук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2009. – Випуск 31. – С.161-167.
3. Шевчук Л.М. Зміст та структура групової роботи над текстом учнів 1-2 класів у навчанні української мови / Л.М. Шевчук // Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. у-т, 2011. – С.195-200.
4. Шевчук Л.М. Психолого-дидактичні особливості групової роботи учнів початкових класів / Л.М. Шевчук // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2010. – Вип. 28. – С.113-119.
5. Шевчук Л.М. Роль підручників для навчання української мови під час групової роботи над текстом / Л.М. Шевчук // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – К.: Інститут педагогіки, 2010. – Вип. 1 (10). – С. 553-558.
6. Шевчук Л.М. Текст як лінгводидактична основа групової роботи молодших школярів / Л.М. Шевчук // Українська мова і література в школі. – 2011. – №7. – С.14-17.

7. Шевчук Л.М. Форми та види групової роботи учнів / Л.М. Шевчук // Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України. – К.: Педагогічна преса. – 2011. – Випуск 2 (71). – С.54-62.

8. Шевчук Л.М. Формування демократичного стилю спілкування молодших школярів під час групової роботи (на особистому прикладі вчителя) / Л.М. Шевчук // Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя: Всеукраїнська науково-методична конференція. Київ, 15-15 травня 2008 р. – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2008. – С.157-160.

Анотація

Шевчук Л.М. Методика групової роботи над текстом на уроках читання у 1-2 класах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література). – Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 2012.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі групової роботи молодших школярів над текстом.

Уточнено поняття «групова робота учнів»; з'ясовано особливості групової роботи молодших школярів; розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено методику групової роботи над текстом на уроках навчання грамоти у 1 класі, на уроках читання у 2 класі.

Сутність розробленої методики полягає в забезпеченні її поетапного впровадження: першочергове формування загальнонавчальних умінь співпраці учнів, поступове охоплення більшої кількості етапів роботи над текстом.

Запропоновано моделі співпраці учнів 1-2 класів; систему завдань для групової роботи школярів над текстом; розроблено критерії й рівні сформованості вмінь учнів працювати у групах над текстом.

На основі проведеного дослідження доведено, що систематична організація групової роботи учнів 1-2 класів над текстом позитивно впливає на розвиток загальнонавчальних умінь і навичок учнів (організаційних, загальнонавчальних, контрольних-оцінних), техніку читання й розуміння молодшими школярами тексту.

Ключові слова: групова робота, текст, навчання читання; форми організації навчального процесу; робота над текстом; моделі співпраці; критерії перевірки вмінь співпраці учнів.

Шевчук Л.М. Методика групповой работы на уроках чтения в 1-2 классах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук за специальностью 13.00.02 - теория и методика обучения (украинская литература). – Институт педагогики НАПН Украины, Киев, 2012.

Диссертация посвящена актуальной проблеме групповой работы учеников над текстом на уроках обучения грамоте в 1 классе, чтения – во 2 классе.

Актуальность темы обусловлена ускорением информационных процессов, необходимостью ориентации учебно-воспитательного процесса на становление всесторонне развитой личности, которая способна к самообразованию, самосовершенствованию, умеет использовать приобретенные знания для решения жизненных проблем, стремится реализовать себя и одновременно быть толерантной к другим, что обуславливает для современной школы приоритетность задания научить школьника находить и обрабатывать информацию как самостоятельно, так и в команде. Осуществление вышеизложенного возможно путем систематической организации в учебно-воспитательном процессе групповой работы учеников.

Групповая работа учеников над текстом рассматривается как организованная учителем общая учебная деятельность 2 или 4 (реже 3, 5, 6) школьников, во время которой группа (а не отдельный ученик) получает задание, выполнение которого требует общих усилий участников (взаимоконтроль, взаимопомощь, взаимообучение) и может содержать элементы индивидуальной учебной деятельности.

В диссертации на основе анализа психолого-педагогической литературы выделены формы и виды групповой работы учащихся, психолого-дидактические особенности групповой работы младших школьников.

Разработана, теоретически обоснована и экспериментально проверена методика групповой работы над текстом на уроках обучения грамоте в 1 классе, на уроках чтения в 2 классе.

Суть разработанной методики заключается в обеспечении ее поэтапного внедрения (первоочередное формирование общеучебных умений сотрудничества учеников, ознакомление с моделями сотрудничества, постепенное охватывание большего количества этапов работы над текстом).

Предложены такие модели сотрудничества младших школьников: совместно-подражательная (предусматривает обучение учеником товарища (или товарищей) через подражание); совместно-контролирующая (содержит контроль и коррекцию учеником выполнения учебного задания товарищем); совместно-индивидуальная (состоит из общей и индивидуальной работы); совместно-равноправная (строится на партнерских отношениях школьников).

Разработанная методика групповой работы над текстом в разной степени охватывает разные этапы: мотивационную и содержательную подготовку к восприятию нового произведения; первичное ознакомление учащихся с текстом и первичный анализ, аналитическое чтение (смысловой, структурный, исторический анализ текста), совершенствование качества читательских навыков; формулировка заключения-обобщения по прочитанному, выполнение творческих заданий.

В результате внедрения экспериментальной методики доказано, что групповая работа над текстом учащихся 1 класса должна содержать задания преимущественно на развитие техники чтения, и частично – на смысловой и структурный анализ. Постепенно (с увеличением скорости, улучшением способа, правильности и

выразительности чтения учащихся) следует предоставлять школьникам возможность больше работать над пониманием прочитанного текста. Во 2 классе часть работы в группах над совершенствованием техники чтения следует уменьшать на пользу выполнения задач на углубление понимания текста, высказывания оценочных суждений и др.

Разработаны критерии и определены уровни сформированности умений учащихся 2 класса работать в группах над текстом.

В результате проведенного исследования подтверждено, что систематическая организация групповой работы учащихся 1-2 классов над текстом положительно влияет на развитие общеучебных умений и навыков учащихся (организационных, общеречевых, контрольно-оценочных), технику чтения, понимание младшими школьниками текста.

Ключевые слова: групповая работа; текст; обучение чтению; формы организации учебного процесса; работа над текстом; модели сотрудничества; критерии проверки умений сотрудничества учащихся.

Shevchuk L.M. Methods of group work on the text in a reading class in 1-2 forms. - Manuscript.

Theses for the degree of candidate of pedagogical sciences by specialty 13.00.02 – Theory and Methods of Instruction (Ukrainian literature). – Institute of Education of the NAPS Ukraine, Kyiv, 2012.

The theses are devoted to the actual problem of the younger pupils' group work on the text.

The concept of 'pupils' group work' is specified; the features of group work of the primary school children are cleared up; the methods of group work on the text in the lessons of literacy in the 1st form, in the reading lessons in the 2nd form are designed, theoretically grounded and experimentally tested.

The essence of the developed method is to ensure its phased implementation: primary formation of the general educational collaboration skills of pupils, gradual coverage of more stages of work on the text.

The model of cooperation of pupils of 1-2 forms and the task system for group work of pupils on the text are suggested; the criteria and levels of pupils' skills to work in groups on the text are worked out.

On the basis of the conducted research, it is shown that the systematic organization of the group work of pupils of 1-2 forms on the text affects positively the development of the general educational skills of pupils (organizational, general speech, control and evaluation), technique of reading and understanding of the text by the primary pupils.

Keywords: group work, text, teaching of reading, organization forms of educational process, work on the text, models of cooperation, pupils' collaboration skills validation criteria.